

Мороз Олексій Юрійович

доцент, кандидат політичних наук, доцент кафедри європейської інтеграції та права Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України
ORCID: 0000-0001-7946-426X
email: olexmoroz@ukr.net

**ПРОБЛЕМА КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ:
ОСНОВНІ ВИКЛИКИ**

Розглянуто низку аспектів проблеми консолідації українського суспільства у контексті курсу держави на європейську інтеграцію та в умовах боротьби із гібридною агресією Російської Федерації (далі – РФ). Запропоновано авторське бачення змісту поняття консолідації суспільства. Показано, що першою перешкодою просуванню консолідаційних процесів є культурно-ціннісні відмінності між різними регіонами країни, які набули політичних вимірів. Зазначено, що інші важливі аспекти проблеми консолідації формують криза довіри громадян до влади, недоліки механізмів зворотного зв'язку між владою та громадами, а також укорінені у вітчизняному політичному просторі популістські елементи політичної поведінки.

Ключові слова: консолідація; консолідація суспільства; соціальна згуртованість; криза інтеграції; європейська інтеграція; гібридна агресія; популізм.

Постановка проблеми. На сьогодні українське суспільство переживає процес глибокого оновлення, трансформації основних політичних інститутів, прагне змінити економічну модель, викоринити корупцію, модернізувати освіту, систему охорони здоров'я та інші публічні галузі. В громадському та експертному обговоренні численних труднощів і перешкод, що має подолати країна на шляху реформ, термін “консолідація”, як видається, є нині одним із найактуальніших та часто вживаних. Водночас проблема консолідації була важливою складовою вітчизняного суспільно-політичного дискурсу вже від часу появи, в інституційних та територіальних рамках колишньої УРСР, сучасної незалежної Української Держави. На різних етапах її становлення вона набувала відмінних вимірів, артикулювалася із відмінними акцентами, проте практично ніколи не втрачала суспільної значущості.

Критичні для долі Української Держави події останніх декількох років надали їй нової суспільно-політичної актуальності, головні виміри якої формують два взаємопов'язані моменти: сучасні євроінтеграційні зусилля України та протистояння гібридній агресії нинішнього російського режиму. У їхньому контексті необхідність згуртування, консолідації суспільства є очевидною

необхідністю. Проте для цього важливо правильно визначити основні чинники суспільного розмежування, окреслити перешкоди для просування консолідаційних процесів, що має стати основою для зусиль із їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки різні аспекти проблеми консолідації суспільства в Україні стали предметом роздумів низки вітчизняних дослідників. Зокрема, критичний аналіз особливостей побутування поняття “суспільна консолідація” в українському політологічному дискурсі запропоновано у розвідці Ю. Поліщука, що відзначив різні наголоси у його тлумаченні у рамках різних соціогуманітарних дисциплін [1]. Стрижнем його власного бачення феномена соціальної консолідації є її розуміння як згоди щодо правил взаємодії та ухвалення рішень. О. Петухова подала класифікацію основних видів процесу консолідації [2]. О. Кривицька звернулася до проблеми консолідації у контексті питання щодо кризи інтеграції, яку переживає на сьогодні українське суспільство, відзначивши, зокрема, використання значних культурно-мовних відмінностей між різними регіонами України “російською ідеологічно-пропагандистською машиною” [3].

Зовнішньополітичні аспекти проблеми суспільної консолідації в Україні аналізували також декілька інших дослідників, зокрема: Г. Луцишин [4], А. Павко [5], Ю. Тиркус [6]. А. Павко показав взаємозв’язок між національною (суспільною) консолідацією українців та європейським вибором нашої держави, а Ю. Тиркус розглянув внутрішньополітичну консолідацію як важливу умову інтеграції України до ЄС. Зовнішні фактори, що загрожують консолідації українського суспільства, визначив також Є. Магда [7].

Зв’язок між національним чинником та завданнями суспільної консолідації був предметом роздумів А. Колодій [8], О. Оржель [9], Н. Підбережник [10]. А. Колодій піддала критиці, в українському контексті, розуміння нації як суто етнічної спільноти, а водночас й протилежний підхід, згідно із яким нація є тільки громадянсько-політичним об’єднанням, що не має етнічного “обличчя”. Дослідниця бачить націю як суверенну політичну спільноту із певним етнічним стрижнем, навколо якого має скластися така спільна для усього багатоетнічного українського соціуму соціетальна культура, яка й могла б стати чинником загальнонаціональної (суспільної) консолідації. О. Оржель акцентувала на важливості для консолідації суспільства поєднання моментів національної ідентичності, історичної пам’яті тощо із чинниками економічної кооперації, міжрегіонального співробітництва, рівного доступу до державних послуг і суспільних благ та іншими.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Важливою складовою проблематики, що охоплюється темою цієї статті, є питання про співвідношення та взаємозв’язок зовнішніх та внутрішніх чинників, які перешкоджають консолідації українського суспільства, а також визначення впливу на неї таких факторів, як рівень довіри громадян до влади, особливості політичної культури тощо. Їх висвітлення є основною метою нашої розвідки.

Виклад основного матеріалу. Попри зміни у соціально-політичній ситуації в Україні, акцент на важливості проблеми суспільної консолідації повторюється в аналітичних розвідках, статтях та монографіях дослідників у різні періоди. Наприклад, у 2005 р. фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, обговорюючи проблеми консолідації українського суспільства на тодішньому етапі його розвитку, відзначали, що в Україні “самі засади потенційно можливої консолідації залишаються предметом гострих дискусій чи навіть політичної боротьби та є недостатньо усвідомленими та аргументованими різними суспільними та політичними силами”, при тому що у країні “не існує виразного тяжіння до вектора консолідації; воно є виявом лише однієї з парадигм внутрішнього політичного життя країни” [11]. 2008 р. А. Колодій підкреслювала, що “...підвищення національної консолідації є одним з важливих завдань, яке треба виконати, щоб загрози безпеці не йшли, принаймні, від слабо згуртованого, роз’єданого українського суспільства” [12]. О. Пашкова у 2012 р. зазначала: “Характерними особливостями сучасного українського суспільства є домінування деконсолідаційних тенденцій над консолідаційними та розбалансованість ціннісно-нормативної системи” [13], а О. Оржель тоді ж відзначала, що “сучасне українське суспільство характеризують як фрагментоване, в якому відцентрові настрої за силою впливу перевищують доцентрові” [14].

Схожі констатації можна знайти у публікаціях багатьох інших авторів. На сьогодні у ситуації, коли Україна має протистояти агресивним діям Російської Федерації, яку чинний російський режим спрямував на шлях неоімперської експансії, дослідники особливо відзначають ті аспекти проблеми консолідації українського суспільства, що пов’язані із завданнями захисту суверенітету та незалежності нашої держави [15]. Доцільно наголосити, що вони значною мірою не є новими, й були актуальними вже з перших років незалежності.

Аналіз проблеми консолідації суспільства вимагає насамперед певної дефініції понять “консолідація” загалом та “консолідація суспільства” зокрема. Нині вітчизняні словники з політології та державного управління подають різні формулювання терміна “консолідація”. Наприклад, політична енциклопедія 2011 р. визначає консолідацію як “процес об’єднання, зміцнення єдності і згуртованості соціальних і політичних сил (людей, соціальних груп, політичних партій і організацій тощо) з метою посилення боротьби за вирішення загальних завдань” [16], тобто формулює її сутність через поняття об’єднання та згуртованості. В енциклопедичному словнику із державного управління 2010 р. консолідацію натомість визначено як “процес перетворення випадкових домовленостей та умовних рішень, що виникають між сторонами, на стійкі норми відносин та співробітництва між ними” [17]. За такого підходу, отже, за основу береться не сам процес згуртування, а формулювання певних чітких, визнаних усіма учасниками ухвалення управлінських рішень правил взаємодії та вирішення можливих протиріч. Є. Магда у своєму визначенні явища

консолідації суспільства наголошує на моменті співвідношення зовнішніх та внутрішніх суспільних чинників, зазначаючи, що “суспільство вважається більш-менш консолідованим, якщо окремі його елементи орієнтовані радше на зв’язки між собою, ніж на зв’язки із зовнішніми, щодо цього суспільства, структурами” [18].

Названі дефініції стосуються поняття консолідації у його найбільш загальному розумінні; при цьому, оскільки дослідники розрізняють багато видів консолідації, то кожен із них може мати власне визначення. Наприклад, Г. Луцишин пропонує розрізнити такі види консолідації: національна консолідація; етнічна консолідація; демократична консолідація; суспільна консолідація [19]. О. Петухова у рамках “процесу консолідації в державі” вирізняє, окрім перелічених вище, також консолідацію політичного режиму; консолідацію влади; ціннісну консолідацію; консолідацію еліти та ситуативну, або фрагментовану консолідацію [20]. Є. Риженко натомість розрізняє консолідацію територіальну, ціннісну, загальнонаціональну та ситуативну [21]. М. Степико вважає, що консолідація може бути “сильною і слабкою, організованою і стихійною, довгостроковою і тимчасовою, загальнонаціональною і регіональною. Крім того, вона може бути конструктивною і деструктивною (радикальною)” [22].

Дослідники пропонують й інші варіанти диференціації видів консолідації. На нашу думку, у цьому зв’язку необхідно погодитися із висновком Ю. Поліщука, який, аналізуючи розмаїття підходів до явища консолідації, зазначив: “йдеться про один феномен, проте у різних випадках дослідники зосереджують увагу на його різних функціональних чи формальних характеристиках, різних виявах однієї сутності” [23]. При цьому найширшим різновидом багатоликого феномена консолідації необхідно визнати консолідацію суспільства [24]. На нашу думку, її можна розуміти як певний інтегративний вид консолідації, що піддається якісній оцінці, ступінь якого залежить від рівня консолідації політичної, громадської, демократичної та інших.

Формулюючи свій підхід до поняття консолідації суспільства, Г. Луцишин розглядає її як “процес визначення і розвитку мети, стратегії, інтересів, цінностей на основі внутрішніх регуляторів, прийнятих суспільством і державою в цілому” [25]. Вона також пропонує відрізнити консолідацію від інтеграції. Остання, з погляду Г. Луцишин, призводить до виникнення нових організаційних утворень, тоді як консолідація “передбачає лише розширення засобів і методів збереження політичних сил” [26]. А. Колодій, натомість, висловила думку, що терміни “консолідація” та “інтеграція” є дуже близькими і їх можна розглядати як синоніми, хоча слово “консолідація” є місткішим, і свідчить фактично про єдиний процес громадянської національної інтеграції і консолідації [27]. По суті як синонімічні вживає терміни “консолідація” та “інтеграція” й О. Кривицька [28].

Суголосним із поняттям консолідації суспільства є поняття соціальної згуртованості. Зокрема, як дуже близькі розуміє їх О. Оржель, на думку якої соціальну згуртованість “в контексті завдань українського суспільства можна

тлумачити як зближення у процесі взаємодії різних представників українського соціуму..., посилення їхньої спроможності до суспільно значущих дій та акцій, до мобілізації та досягнення спільних цілей, утворення спільних цінностей, захисту себе або інших представників спільноти” [29]. Її основою є “взаємодія в межах однієї соціальної групи та між різними групами, між елітами та широким загалом, між політикумом та електоратом, громадянським суспільством тощо” [30]. Іншими словами, йдеться про усі види міжгрупової соціальної взаємодії, як горизонтальної, так і вертикальної. Тут буде доречним навести тлумачення соціальної згуртованості Радою Європи, яка визначає її через добробут, здатність суспільства мінімізувати нерівність та соціальну поляризацію, демократичний шлях виконання спільних завдань [31].

Ю. Поліщук вказує на нормативно-ціннісний або регулятивний аспект феномена суспільної консолідації. Йдеться про її розуміння як згоди громадян не так щодо цілей та завдань розвитку, але насамперед щодо певного порядку пошуку та ухвалення рішень та вирішення протиріч. Відтак, за визначенням дослідника, “ключовою дилемою суспільної консолідації є питання про набір “інститутів і цінностей”, з якими політики можуть погодитися, а громадянське суспільство побажає підтримати. Результатом цього має бути консенсус щодо певних правил, які допоможуть вирішити усі головні суспільні протиріччя і конфлікти” [32]. Як ми вважаємо, така суспільна згода щодо “правил гри” є одним із вимірів консолідації суспільства. Водночас, сама по собі вона є вочевидь недостатньою, оскільки повноцінно консолідованим можна вважати суспільство, в якому, поруч зі згодою щодо інститутів та процесуальних механізмів, існує й певний рівень згоди щодо цілей його подальшого розвитку. Розбіжності відносно останніх здатні, у певних крайніх випадках, ставати загрозою і для консенсусу щодо правил гри, якщо дія відповідно до останніх призводить до цілком неприйнятних для певних соціальних груп результатів.

Отже, узагальнюючи зазначене вище, консолідацію суспільства можна розглядати як сполучення двох основних взаємозалежних суспільних процесів: процесу визначення та ствердження загальноприйнятих “правил гри”, основних норм і процедур ухвалення рішень, і процесу формування в соціумі спільних цілей та завдань, а також процесу співпраці й згуртування громадян задля їх досягнення. Водночас можна говорити про певний стан суспільства, що є результатом названих процесів, тобто про рівень його консолідованості/деконсолідованості, який має якісний вимір.

На сьогодні є очевидним існування в українському суспільстві великих соціальних “розколів”, протиборство відмінних ідеологій та ціннісних систем. З іншого боку, будь-яка демократична політична спільнота відтворює свою цілісність та доводить життєздатність у перманентному процесі змагання різних групових та особистих інтересів, різних поглядів, в умовах вільного конкурентного вибору способу реакції на проблеми та вирішення завдань, що постають перед нею. Україна, яка нині має вже майже тридцятирічний досвід

демократичного урядування, у цьому питанні не є винятком. Спробуємо визначити, якими є основні вектори суспільно-політичних конфліктів та лінії розмежування в українському соціумі, і чому та якою мірою вони стають, якщо це так, перешкодою для консолідації та успішного розвитку країни.

Першою такою лінією поділу, або чинником деконсолідації, є поділ ціннісно-культурний, що виразно корелюється із територіальним/регіональним, а також певною мірою етнічними ознаками. Відмінності в історичному шляху різних регіонів України зумовили ґрунтовні та стійкі відмінності у їхніх культурних характеристиках та політичних перевагах, баченні регіональними спільнотами завдань розвитку та навіть у ставленні до самої незалежності України.

Культурно-ціннісні відмінності між різними регіонами України, а також їх співвідношення із мовним розмежуванням та етнічним чинником багато разів відзначалися соціологами. Зокрема, актуальну загальну картину мовних, культурних та ідеологічних розмежувань в Україні відображає дослідження, проведене соціологічною службою Центру Разумкова 18 – 23 листопада 2016 р. (воно охопило усі регіони України, за винятком Криму та тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей).

Дослідження зафіксувало існування широкого діапазону підходів у баченні громадянами принципів державної політики щодо різних мов і культур, відсутність у суспільстві консенсусу щодо того, що краще – збереження культурних особливостей регіональних та етнічних груп чи культурна уніфікація [33]. Воно також дозволяє констатувати значні відмінності між громадянами у підходах до цілей зовнішньої політики, поглядах на потенційні чинники роз'єднання країни, оцінках минулого та баченні майбутнього держави. Наприклад, 59% громадян країни підтримують думку, що Україна має свою власну історію, яка починається від виникнення перших поселень людей на її території, натомість 32% вважають, що “історія України є невід’ємною частиною історії великого східнослов’янського народу, як і історія Росії та Білорусі” [34]. Громадяни України також вельми істотно, а почасти і радикально розходяться у ставленні до подій, що відбулися в Україні наприкінці 2013 р. – на початку 2014 р. Революцією Гідності назвали їх 42% опитаних, 20% – вважають вимушеною зміною влади не цілком легітимними засобами, а 21% – антидержавним переворотом. Не є несподіваним, що сприйняття названих подій як Революції Гідності домінує у Західному регіоні, натомість у Центрі, а також на Сході ставлення стає більш критичним, хоча можна зауважити, що у жодному регіоні, який охопило опитування, погляд на названі події як на переворот не є думкою більшості. При цьому антидержавним переворотом Євромайдан називають лише 18 % етнічних українців, натомість серед етнічних росіян в Україні такої думки дотримуються 38% [35].

Серед опитаних громадян 37% висловили бажання повернутися в Україну, якою вона була до 2014 р., а 49% поставилися до цього негативно, при цьому такого повергнення бажали б 54% мешканців Східного регіону. Серед етнічних

росіян частка бажаючих повернутися до минулого становить 57%, а серед етнічних українців цього не хотіли б 51%. До того ж, чим молодшою є вікова група, тим менше бажаючих повернутися до України до 2014 р. [36].

Дослідження також засвідчило виразне суб'єктивне сприйняття мешканцями різних областей України міжрегіональних відмінностей. На запитання: "Чи відчуваєте ви спільність (історичну, культурну, спільні перспективи) з жителями інших регіонів України?" однозначно ствердну відповідь дали 39% опитаних, а 40% відповіли: "не з усіма, лише з деякими з них". Водночас, однозначно негативну відповідь дали лише 11% опитаних [37].

Загалом, результати названого дослідження об'єктивною мовою соціології фіксують існування значних ціннісних та ідеологічних відмінностей, насамперед між регіонами України, які значною мірою корелюються з мовним, етнічним та релігійним чинниками. Саме ці відмінності стали в останні роки головним чинником кризового стану у стані консолідації українського соціуму. Про це зазначає, зокрема, О. Кривицька, що формулює проблему, послугуючись терміном "інтеграція". За її визначенням, українське суспільство на сьогодні "вповні зіштовхнулося з кризою інтеграції. Вона виявляється у значних за своєю потужністю різноспрямованих ідеологічних векторах, що впливають на процеси самоідентифікації українського соціуму як ззовні, так і зсередини" [38].

Одним із таких векторів став російський. Після глибокої кризи 1990 рр., у 2000 рр. Російська Федерація, використовуючи величезні доходи від експорту вуглеводневих ресурсів, увійшла у період досить тривалого економічного зростання, значно збільшила бюджет та валютні резерви, почала масштабне переозброєння. Відсутність у країні укоріненої демократичної традиції, слабкість політичних сил ліберального спрямування дозволили президенту В. Путіну встановити фактично авторитарний режим, який, проте, зберіг нібито "демократичні" елементи легітимації, формальну багатопартійність, вибори тощо.

Водночас, значні соціально-економічні труднощі, невдоволення населення надзвичайно високим рівнем майнового розшарування, корупцією, міжетнічні конфлікти тощо спонукали російську владу звернутися до націоналістичної/шовіністичної ідеологічної традиції, актуалізованої у новітньому російському суспільному та політичному дискурсі у формулі "русского мира", чи то, у буквальному перекладі, "російського світу". За влучним визначенням Т. Журженко, ця ідеологічна концепція зробила "стрімку кар'єру від маргінального інтелектуального дискурсу до нової державної ідеології" [39], хоча у цій іпостасі і не артикулювалася російськими урядовцями достатньо чітко. Її стрижнем є положення про спільний соціально-культурний простір, що охоплює усіх, для кого рідною є російська мова, незалежно від етнічного походження та нинішнього громадянства, у сполученні із тезою про засадничу історико-культурну спорідненість росіян, українців та білорусів. Два останні народи розглядаються як хоча й дещо відмінні від росіян спільноти, проте такі, що не є і не можуть бути

самостійними націями. Важливо також, що для adeptів “русского мира” належність до нього передбачає певну формулу світоглядної єдності – належність до російського православ’я, прихильність до імперської традиції, а також рішуче неприйняття ліберальних цінностей та ідеології, що тавруються як чужа для росіян суто західна, ледь не “аморальна” та “безбожна” доктрина.

Вочевидь, “під парасолькою” широкої формули “русского мира” існує певний спектр тлумачень та ідеологічних наголосів, проте у реальному політичному дискурсі він набув спрямування ідеологічного ядра неоімперської, реваншистської політики путінського режиму. Її головним об’єктом стала саме Україна, яка після тривалого періоду здійснення політики “багатовекторності” зробила вирішальний вибір на користь виходу із “москвоцентричних” інтеграційних структур та інтеграції у європейський та північноатлантичний економічний, політичний та безпековий простір.

У широкому діапазоні засобів “гібридної війни”, яку путінський режим розпочав проти України у 2014 р., вагоме місце посіла відтак і “оперта” на концепцію “русского мира” формула ідентичності, яку російська пропагандистська машина почала поширювати в Україні з посиленою активністю. Спрямована насамперед на регіони України, де у повсякденному спілкуванні переважає російська мова, вона стала чинником зростання сепаратистських настроїв та появи відмінних від української (державної) концепцій ідентичності їхнього населення. О. Кривицька визначила це як “...експорт альтернативних ідентичностей”, і констатувала, що теперішні вияви сепаратизму в Україні доводять успіх зовнішніх акторів у конкуренції з українською державою в ефективності націєтворення [40].

Альтернативою російському постає в Україні західний вектор культурно-політичного розвитку. Проте у контексті питання про консолідацію він принципово відрізняється від східного тим, що ніколи не спрямовувався на підрив суверенітету України, не був чинником стимулювання сепаратизму та завжди реалізовувався через цілковито легітимні шляхи політичного, економічного та культурного впливу.

Важливо наголосити, що на тлі російського втручання та тиску на Україну каталізатором трансформації регіональних відмінностей у політичні та їх деконсолідуєчого впливу на українське суспільство була та залишається низка інших факторів, пов’язаних із якістю вітчизняних політичних інститутів, вадами загальної політичної культури та поведінкою суспільних “еліт”. Зокрема, про це йшлося у доповіді фахівців Національного інституту політичних досліджень, підготовленій у 2013 р., автори якої наголошували, що властиві українській політиці демагогія та популізм призводять зрештою до “падіння довіри до демократичних інститутів, політико-правового нігілізму, соціальної аномії” [41].

Кризу довіри громадян до владних структур, що стає потужним чинником деконсолідації суспільства, відзначає не один дослідник [42]. На нашу думку, вона має декілька основних причин та виявляє себе у декількох відмінних аспектах.

Першою причиною вважаємо надто високий рівень майнового розшарування, що виник в Україні, починаючи з 1990-х рр. ХХ ст. На соціально-економічну поляризацію та майнове розшарування як чинник, що перешкоджає соціальному згуртуванню, вказувала, зокрема, О. Оржель [43]. Майнова диференціація зумовлює формування у соціальних груп із різним майновим статусом відмінних соціальних просторів, прагнень та побоюванням, відтак значною мірою стає на перешкоді визначенню спільного економічного та політичного “порядку денного”. Вочевидь, в умовах ринкової економіки вона є неминучою, але її рівень в Україні є надто високим. У вітчизняних реаліях це виявляє себе, зокрема, у різному ставленні українців із різним рівнем доходів до європейських перспектив нашої країни – у більш забезпечених громадян воно є значно оптимістичнішим [44].

Іншим основним чинником кризи довіри до влади доцільно вважати корупцію, що подекуди набула в Україні інституалізованого спрямування. Водночас, як ми вважаємо, надто високий рівень майнового розшарування та корупції накладається на певні ганджі сучасної української політичної культури. Стабільний розвиток суспільства, що обрало ліберально-демократичний устрій, потребує розуміння важливості компромісу, політичного та соціального діалогу, узгодження інтересів різних соціальних груп, сприйняття політичної боротьби як суперництва за правилами, але не “війни на знищення”. Натомість характерною рисою вітчизняних політичних реалій є одна з основних прикмет популізму – “дихотомічне” ставлення до політичних змагань як до боротьби “добра і зла”, у якій немає місця порозумінню. Це, зокрема, було властивим, у різних формах та різною мірою, українським президентським кампаніям 1994 р., 1999 р., 2004 р. [45]. Безперечно, те саме стосується й дуже напруженої президентської кампанії 2010 р., й чималою мірою гострої риторики боротьби за посаду президента у ході виборів 2019 р. У підсумку, політично активна частина суспільства схильна сприймати компроміси як слабкість та капітуляцію. Така риса української політичної культури та психології стає зрештою чинником деконсолідації та зменшує спроможність суспільства дати адекватну відповідь спільним зовнішнім та внутрішнім викликам.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Феномен консолідації виявляється у різних сферах суспільного життя, може стосуватися політичних, культурних та інших інститутів, мати певну як позитивну, так і негативну динаміку. Консолідацію суспільства можна тлумачити як найширший вид консолідації, що певною мірою інтегрує у собі інші, і у рамках держави розглядати як тотожну поняттю національної консолідації (консолідації політичної нації).

Консолідація суспільства виявляє себе у двох взаємопов’язаних вимірах: як процес ствердження у соціумі стійкої згоди щодо певних “правил гри”, норм та правил соціальної взаємодії та вирішення протиріч, і водночас як згуртування громадян у виборі тих чи інших цілей та орієнтирів дій, у спільній діяльності,

спрямованій на їх досягнення. При цьому розбіжності щодо цілей можуть, у крайніх випадках, ставити під загрозу й згоду щодо правил та норм.

В Україні проблема консолідації є однією із ключових проблем суспільного розвитку протягом усього періоду незалежності. У перші роки посткомуністичного транзиту у країні відбулася порівняно успішна демократична консолідація, ствердилися базові демократичні та ринкові економічні інститути. Водночас, повноцінної консолідації суспільства щодо цілей та орієнтирів подальшого руху держави не відбулося. Відмінні шляхи історичного розвитку різних українських регіонів зумовили досить глибокий та стійкий розкол суспільства за регіональною ознакою, за якого культурно-ціннісні відмінності між регіонами набули виразного політичного виміру та стали однією з домінант політичного життя країни. Ці відмінності утворили ядро кризи ідентичності, яку у ході “гібридної” агресії проти України намагається використати РФ.

На тлі ціннісно-культурних міжрегіональних розбіжностей, що мають історичне коріння, важливий розріз проблеми консолідації суспільства формують низка інших факторів. Насамперед це криза довіри до влади, зумовлена надмірно високим рівнем майнового розшарування суспільства, що поєднується з інституалізованою корупцією, незадовільною роботою каналів зворотного зв'язку між органами публічного управління та громадянами, нерозвиненістю державно-приватного партнерства. Іншим аспектом проблеми консолідації є укорінене у вітчизняній політичній культурі популістське за своїм типом сприйняття демократичної політичної конкуренції як суперництва, що має морально-етичну сутність. Таке сприйняття стає на перешкоді пошуку компромісних вирішень протиріч, яке могло б сприяти суспільній консолідації. Питання про шляхи та ефективні способи зменшення впливу факторів, які уповільнюють прогрес у консолідації українського суспільства, має бути предметом подальших розвідок.

Список використаної літератури

1. Поліщук Ю. Поняття “суспільна консолідація” у вітчизняному політологічному дискурсі // Наукові записки ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. вересень – грудень. Вип. 5–6 (91–92). С. 158—171.
2. Петухова О. Основні види процесу консолідації в державі: спроба класифікації // Актуальні проблеми державного управління. 2015. Вип. 2. С. 21—26.
3. Кривицька О. Криза інтеграції в контексті перспективи консолідації українського суспільства // Наукові записки ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. вересень – грудень. Вип. 5–6 (91–92). С. 181—200.
4. Луцишин Г. І. Зовнішньополітичні чинники у процесі національної консолідації України // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2012. Вип. 24. С. 132—137.
5. Павко А. Діалектичний процес взаємозв'язку національної консолідації українців та їхнього європейського вибору // Віче. 2013. № 24. С. 12—14.
6. Тиркус Ю. С. Внутрішньополітична консолідація як умова інтеграції до ЄС // Грані. 2014. серпень. № 8 (112). С. 113—118.

7. Магда Є. Сучасні загрози консолідації українського суспільства // Історико-політичні студії. 2013. № 1. С. 107—113.
8. Колодій А. Соціетальна культура як чинник національної консолідації. URL : <https://political-studies.com/?p=941> (дата звернення: 05.03.2019).
9. Оржель О. Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи і обмеження (з точки зору європейського досвіду) // Вісник НАДУ. 2012. № 2. С. 28—38.
10. Підбережник Н. П. Чинники національної консолідації в мультикультурному суспільстві в контексті публічного управління // Публічне адміністрування: теорія і практика. 2017. Вип. 1 (17). С. 1—16.
11. Консолідація українського суспільства: сучасний етап, проблеми та перспективи : матер. засідання круглого столу. Сімферополь : СФ НІСД, 2005. С. 53.
12. Колодій А. Національний вимір суспільного буття. Львів : Астролябія, 2008. С. 46.
13. Пашкова О. Б. Суспільно-політичні фактори консолідації українського суспільства // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса. 2012. Вип. 5 (61). С. 63.
14. Оржель О. Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи і обмеження (з точки зору європейського досвіду)... С. 35.
15. Майборода О. Консолідація українського суспільства в умовах російської агресії: проблема пошуку оптимальних політичних рішень // ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Наукові записки. 2017. вересень – грудень. Вип. 5–6 (91–92). С. 138—157.
16. Політична енциклопедія / ред. Ю. Левенець, Ю. Шаповал [та ін.]. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 353, 354.
17. Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. С. 334, 335.
18. Магда Є. Сучасні загрози консолідації українського суспільства // Історико-політичні студії. 2013. № 1. С. 107.
19. Луцишин Г. І. Національна консолідація України в умовах демократизації суспільства // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. 2012. Т. 182. Вип. 170. С. 52. (Серія: політологія).
20. Петухова О. Основні види процесу консолідації... С. 22.
21. Риженко Є. С. Інтегративна ідеологія як чинник консолідації українського суспільства : автореферат дис. канд. політ. наук: 23.00.03. Київ, 2008. С. 7.
22. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. Київ : НІСД, 2011. С. 103.
23. Поліщук Ю. Поняття “суспільна консолідація”... С. 163.
24. Луцишин Г. І. Національна консолідація України... С. 53.
25. Там само.
26. Там само.
27. Колодій А. Соціетальна культура як чинник... С. 7, 8.
28. Кривицька О. Криза інтеграції в контексті... С. 33.
29. Оржель О. Консолідація українського суспільства... С. 33.
30. Там само. С. 32.
31. Кирилюк В. В. Основні чинники формування соціальної згуртованості суспільства // Вісник ОНУ імені І. І. Мечнікова. 2014. Т. 19. Вип. 2/5. С. 55.
32. Поліщук Ю. Поняття “суспільна консолідація”... С. 165.

33. Консолідація українського суспільства: шляхи, виклики, перспективи. Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії 16 грудня 2016 р. Київ : Центр Разумкова, 2016. С. 10.
34. Там само. С. 12.
35. Там само. С. 13.
36. Там само.
37. Там само. С. 14.
38. Кривицька О. Криза інтеграції в контексті... С. 186.
39. Журженко Т. Розділена нація? Переосмислення ролі політики ідентичності в українській кризі. URL : <http://21/helsinki.org.ua/index.php?id=1433858893> (дата звернення: 15.04.2019).
40. Кривицька О. Криза інтеграції в контексті... С. 193.
41. Там само. С. 194.
42. Овчаров А. О. Соціально-психологічні чинники суспільної консолідації // Наукові студії із соціальної та політичної психології. Вип. 34 (37). С. 252.
43. Оржель О. Консолідація українського суспільства... С. 35—37.
44. Консолідація українського суспільства: шляхи... С. 13.
45. Kuzio T. Populism in Ukraine in Comparative European Context. Columbia University. 2009. 24 April. P. 21. URL : www.taraskuzio.com/conferences1_files/Populism_Ukraine_Paper.pdf (date of using: 15.05.2019).

Статтю подано: 25.04.2019

Статтю схвалено: 03.06.2019

Moroz Oleksiy Yuryjovych

Associate Professor, PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of European integration and law of the Lviv Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

ORCID: 0000-0001-7946-426X

email: olexmoroz@ukr.net

THE PROBLEM OF CONSOLIDATION OF SOCIETY IN THE CONTEXT OF THE EURO-INTEGRATION ASPIRATIONS OF UKRAINE: MAIN CHALLENGES

Problem setting. The events of the last years crucial to the fate of the Ukrainian state have given the problem of consolidation of society of special relevance. Its main dimensions today form two interrelated moments: European integration efforts of Ukraine and confrontation with the hybrid aggression of the Russian Federation. In their context, the need to unite citizens is an obvious necessity. For this purpose, it is important to correctly identify the main factors of social differentiation, outline the obstacles to promoting consolidation processes, which should be the basis for efforts to overcome them.

Recent research and publications analysis. A general analysis of the problem of social consolidation was made in the writings of Y. Polischuk, O. Krivitska, O. Petukhova, G. Lutsyshyn, A. Ovcharova, O. Maiboroda, O. Pashkova, N. Averyanova. Foreign policy aspects of the problem of social consolidation in Ukraine were analyzed by A. Pavko, Y. Tyrkus,

E. Magda. The connection between the national factor and the objectives of social consolidation was the subject of analysis by A. Kolodiy, O. Orzhel, N. Pidberezhnik.

Highlighting previously unsettled parts of the general problem. The little-studied aspect of the subject covered by the article is the question of the relation and interconnection of external and internal factors that impede the consolidation of Ukrainian society, as well as determining the influence on it of such factors as the level of public confidence in the government, the peculiarities of political culture.

Paper main body. The emphasis on the importance of the problem of social consolidation is repeated in the analytical works of researchers at different periods. Today, when Ukraine has to resist the aggressive actions of the Russian Federation, scientists particularly point out those aspects of the problem of consolidation of Ukrainian society, which are connected with the tasks of protecting the sovereignty and independence of our state. At the same time, a high level of social consolidation is a prerequisite for further Ukraine's progress towards European integration.

In general, the consolidation of society can be seen as a combination of two major interdependent processes: the process of defining and approving the generally accepted "rules of the game", the basic norms and procedures for decision-making, and the process of forming in the society common goals, as well as the process of cooperation and unification of citizens in order to achieve them. At the same time, one can speak of a certain state of society, which results from these processes, that is, the level of its consolidation/deconsolidation.

Today, there is a clear existence in the Ukrainian society of profound social "splits", the confrontation of distinct ideologies and value systems. The first line of division, or the factor of deconsolidation, is the division of value-cultural, which is clearly correlated with the territorial/regional, and to some extent with ethnicity. The differences in the historical path of different regions of Ukraine have caused deep and persistent differences in their cultural characteristics and political preferences, the vision of regional communities in their developmental tasks. These differences in the course of the hybrid aggression against Ukraine were used by the Russian Federation, which seeks to spread in our country different from Ukrainian political identities and separatist sentiments.

An alternative to Russian appears in Ukraine a western vector of cultural and political development. However, it has never aimed to undermine the sovereignty of Ukraine, has not been a factor in promoting separatism and has always been implemented through entirely legitimate ways of political, economic and cultural influence.

Against the backdrop of Russian pressure on Ukraine as a catalyst for the transformation of regional differences in political and their deconsolidating influence on Ukrainian society, a number of other factors related to the quality of domestic political institutions, the defects of the general political culture and the behavior of the public "elites" remained and remain. Among them there should be a crisis of trust in power, shortcomings of mechanisms of feedback between the authorities and citizens, as well as populist elements of political behavior common in the Ukrainian political space.

Conclusions of the research and prospects for further studies. In Ukraine, the problem of consolidation is one of the key problems of social development throughout the period of independence. Excellent ways of historical development of various Ukrainian regions led to a deep and steady division of society on a regional basis, in which the cultural and value differences between the regions acquired a clear political dimension and became one of the

dominant political life of the country. These differences created the core of the identity crisis, which, in the course of a “hybrid” aggression against Ukraine, is trying to use the Russian Federation. An important section of the problem of consolidation of society form a number of other factors. First of all, it is a crisis of confidence in the government, due to the excessively high level of property stratification of society, combined with institutionalized corruption, poor functioning of the channels of feedback between public administration bodies and citizens. Another aspect of the consolidation problem is the populist nature of the perception of democratic political competition as an opposition in which the compromise is unacceptable.

Key words: consolidation; consolidation of society; social cohesion; crisis of integration; European integration; hybrid aggression; populism.

References

1. Polishchuk, Yu. (2017). Poniattia “suspilna konsolidatsiia” u vitchyznianomu politolohichnomu dyskursi. *Naukovi zapysky IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, Issue. 5-6 (91-92), pp. 158-171 [in Ukrainian].
2. Petukhova, O. (2015). Osnovni vydy protsesu konsolidatsii v derzhavi: sprobha klasyfikatsii. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, Issue. 2, pp. 21-26 [in Ukrainian].
3. Kryvytska, O. (2017). Kryza intehratsii v konteksti perspektyvy konsolidatsii ukrainskoho suspilstva. *Naukovi zapysky IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, Issue. 5-6. (91-92), pp. 181-200 [in Ukrainian].
4. Lutsyshyn, H. I. (2012). Zovnishnopolitychni chynnyky u protsesi natsionalnoi konsolidatsii Ukrainy. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*, Issue 24, pp. 132–137 [in Ukrainian].
5. Pavko, A. (2013). Dialektychnyi protses vzaiemozviazku natsionalnoi konsolidatsii ukrainsiv ta yikhnoho yevropeiskoho vyboru. *Viche*, № 24, pp. 12-14 [in Ukrainian].
6. Tyrkus, Yu. S. (2014). Vnutrishnopolitychna konsolidatsiia yak umova intehratsii do YeS *Hrani*, № 8 (112), pp. 113-118 [in Ukrainian].
7. Mahda, Ye. (2013). Suchasni zahrozy konsolidatsii ukrainskoho suspilstva. *Istoryko-politychni studii*, № 1, pp. 107-113 [in Ukrainian].
8. Kolodii, A. (2013). *Sotsiialna kultura yak chynnyk natsionalnoi konsolidatsii*. URL : [https:// political-studies.com/?p=941](https://political-studies.com/?p=941) [in Ukrainian].
9. Orzhel, O. (2012). Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva na osnovi natsionalnoi idei: perspektyvy i obmezhenia (z tochky zoru yevropeiskoho dosvidu). *Visnyk NADU*, № 2, pp. 28-38 [in Ukrainian].
10. Pidberezhenyuk, N. P. (2017). Chynnyky natsionalnoi konsolidatsii v multykulturnomu suspilstvi v konteksti publicznego upravlinnia. *Publichne adminstruvannia: teoriia i praktyka*, Issue 1 (17), pp. 1-16 [in Ukrainian].
11. *Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva: suchasnyi etap, problemy ta perspektyvy*. (2005). Simferopol: SF NISD. p. 53 [in Ukrainian].
12. Kolodii, A. (2008). *Natsionalnyi vymir suspilnoho buttia*. Lviv: Astroliabiia. p. 46 [in Ukrainian].
13. Pashkova, O. B. (2012). Suspilno-politychni faktory konsolidatsii ukrainskoho suspilstva. *Naukovi zapysky IPIEND im. I. F. Kurasa*, Issue. 5 (61), p. 63 [in Ukrainian].
14. Orzhel, O. (2012). Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva na osnovi natsionalnoi idei: perspektyvy i obmezhenia (z tochky zoru yevropeiskoho dosvidu). *Visnyk NADU*, № 2, p. 35 [in Ukrainian].

15. Maiboroda, O. (2017). Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva v umovakh rosiiskoi ahresii: problema poshuku optimalnykh politychnykh rishen, *Naukovi zapysky. IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, Issue. 5-6 (91-92), pp. 138-157 [in Ukrainian].
16. Levenets, Yu., Shapoval, Yu. (Eds.). (2011). [ta in]. *Politychna entsyklopediia*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo. pp. 353-354 [in Ukrainian].
17. Kovbasiuka, Yu. V., Troshchynskoho, V. P., Surmina, Yu. P. (Eds.). (2010). *Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia*. Kyiv: NADU. pp. 334–335 [in Ukrainian].
18. Mahda, Ye. (2013). Suchasni zahrozy konsolidatsii... p. 107 [in Ukrainian].
19. Lutsyshyn, H. I. (2012). Natsionalna konsolidatsiia Ukrainy v umovakh demokratyzatsii suspilstva. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu im. Petra Mohyly*, Vol. 182, Issue 170, p. 52 [in Ukrainian].
20. Petukhova, O. (2015). Osnovni vydy protsesu konsolidatsii... p. 22.
21. Ryzhenko, Ye. S. (2008). *Intehrativna ideolohiia yak chynnyk konsolidatsii ukrainskoho suspilstva*. (Candidates thesis). Kyiv. p. 7 [in Ukrainian].
22. Stepyko, M. T. (2011). *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia*. Kyiv: NISD. p. 103 [in Ukrainian].
23. Polishchuk, Yu. (2017). Poniattia “suspilna konsolidatsiia”... p. 163.
24. Lutsyshyn, H. I. (2012). Natsionalna konsolidatsiia Ukrainy...p. 53.
25. Ibid.
26. Ibid.
27. Kolodii, A. (2013). *Sotsiialna kultura yak chynnyk*... pp. 7, 8.
28. Kryvytska, O. (2017). Kryza intehratsii v konteksti...
29. Orzhel, O. (2012). Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva...p. 33 [in Ukrainian].
30. Ibid. p. 32.
31. Kyrlyuk, V. V. (2014). Osnovni chynnyky formuvannia sotsialnoi zghurtovanosti suspilstva. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnikova*, Vol. 19, Issue 2/5, p. 55 [in Ukrainian].
32. Polishchuk, Yu. (2017). Poniattia “suspilna konsolidatsiia”... p. 165 [in Ukrainian].
33. *Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva: shliakhy, vyklyky, perspektyvy. Informatsiino-analitychni materialy do fakhovoi dyskusii 16 hrudnia 2016 r.* (2016). Kyiv: Tsentr Razumkova. p. 10 [in Ukrainian].
34. Ibid. p. 12.
35. Ibid. p. 13.
36. Ibid.
37. Ibid. p. 14.
38. Kryvytska, O. (2013). Kryza intehratsii v konteksti...p. 186 [in Ukrainian].
39. Zhurzhenko, T. *Rozdilena natsiia? Pereosmyslennia roli polityky identychnosti v ukrainskii kryzi*. URL : <http://21/helsinki.org.ua/index.php?id=1433858893> [in Ukrainian].
40. Kryvytska, O. (2013). Kryza intehratsii v konteksti...p. 193 [in Ukrainian].
41. Ibid. p. 194.
42. Ovcharov, A. O. (2014). Sotsialno-psykholohichni chynnyky suspilnoi konsolidatsii. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, Issue 34 (37), p. 252 [in Ukrainian].
43. Orzhel, O. (2012). Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva...pp. 35-37 [in Ukrainian].
44. *Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva: shliakhy*... p. 13.

45. Kuzio, T. (2009). *Populism in Ukraine in Comparative European Context*. Columbia University. p. 21. URL : www.taraskuzio.com/conferences1_files/Populism_Ukraine_Paper.pdf.

Paper submitted: 25.04.2019

Paper accepted: 03.06.2019

Цитування: Мороз О. Ю. Проблема консолідації суспільства в контексті євроінтеграційних прагнень України: основні виклики // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Вип. 2(59) : у 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛПІДУ НАДУ, 2019. С. 69—84. (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.59.2019.178418>).

Citation: Moroz, O. Yu. (2019). Problema konsolidatsii suspilstva v konteksti yevrointehratsiinykh prahnen Ukrainy: osnovni vyklyky. *Efficiency of Public Administration*, Issue 2(59), pp. 69-84. (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.59.2019.178418>).